

JURAJ LOKMER

TVRĐAVA NEHAJ - SPOMENIK SVJETSKJE BAŠTINE
Prijedlog za uvrštenje tvrđave Nehaj u UNESCO-ov popis
svjetske baštine

Juraj Lokmer
Omladinska 1
HR 51000 Rijeka

UDK: 728.81(497.5 Senj)
930.85(497.5 Senj)
Stručni članak
Ur.: 2005-12-16

Tvrđava Nehaj, nastala sredinom XVI. stoljeća (1558. godine) na zahtjev generala Ivana Lenkovića i Gradačkog ratnoga vijeća, predstavlja jedinstven i izuzetan primjer fortifikacijske arhitekture na prijelazu iz srednjega vijeka u renesansu. Građena dijelomično materijalom porušenih crkava, samostana i ostalih zgrada koje su se nalazile izvan senjskih gradskih zidina kao važan strateški objekt obrane od Turaka, ona znači dio ne samo hrvatske već i europske baštine, obilježava vrijeme i duh koji je branio i sačuvao Europu i njezin identitet u vremenima prodora Turaka – Osmanlija. Dobro je ušćuvana, održavana, nije izgubila svoju izvornost. Danas je vrijedan spomenik nacionalne kulture, zaštitni znak jednoga povijesnog razdoblja kao i senjskoga kraja te vrlo zanimljivi dio turističke ponude ovoga dijela Hrvatske. U radu autor iznosi razloge zbog kojih smatra da navedeni objekt treba biti predložen kao kandidat za UNESCO-vu Listu svjetske baštine.

Prošle godine u Zagrebu održana izložba "Hrvatska renesansa"¹ potvrdila je činjenicu da je Senj jedno od jačih žarišta hrvatske renesanse, posebno na sjevernom jadranskom području, čiji je žar ugušio pepeo ratnoga vihora nakon Krbavske bitke i potom općeg stradanja hrvatskih zemalja u

¹ Izložba je održana od 26. kolovoza do 21. studenoga 2004. godine u Klovićevim dvorima (vidi: HRVATSKA RENESANSA, 2004).

okolnostima ratova tijekom idućeg stoljeća. Na toj je izložbi, odnosno u njezinu katalogu Senj bio zastupljen s nekoliko spomenika toga razdoblja: od rukopisnih² i tiskanih³ knjiga do dva po svojoj funkciji i umjetničkom oblikovanju kontrapunktna spomenika, a to su mramorni reljef izrazito ljupke Madone s Djetetom⁴ i robustna gromada kamene tvrđave Nehaj.⁵ Tvrđava Nehaj, čiji će 450. rođendan uskoro biti obilježen (2008. godine) izgrađena je za obranu "reliquie reliquiarum" nekoć slavnoga hrvatskoga kraljevstva u trenutcima najtežega stradanja od tada nadirućih Turaka – Osmanlija. Ova strateški posebno važna utvrda Senjske kapetanije predstavlja jedinstvenu građevinu ne samo svojim arhitektonskim izgledom masivnoga kubusa sa tornjićima na uglovima,⁶ već i nizom svojih drugih karakteristika: orijentacijom u prostoru naglašeno prati strane svijeta, smještena je na dominantnoj uzvisini ponad utvrđena grada, na sjecištu strateških putova, na izlazu iz duboke i uske gudure Senjske drage i planinskoga prijelaza Vratnik, te plovidbenoga puta Morlačkim (Velebitskim) kanalom, Senjskim vratima i dalje uz Krk prema habsburškoj Rijeci. To je ujedno pogranična utvrda na carskome teritoriju pod vlašću Habsburgovaca prema teritoriju druge države: Prejasne Republike Venecije. Podignuta je na mjestu stare crkvice senjskoga gradskog zaštitnika, viteza svetoga Jurja čiji ostaci i danas otkopani i konzervirani vidljivo stoje u njezinim temeljima, ali i na mjestu starije utvrde koja se uz tu crkvu spominje u nekim dokumentima iz XIII. stoljeća pod imenom Castelluz.⁷ Sagrađena je djelomično od građevinskog materijala porušenih senjskih crkava i samostana izvan gradskih zidina (Sveti Spas, Sveti Juraj, Sveta Jelena, Sveti Petar, Sveti Vid, Sveti Križ) što se može iščitati iz fakture njezinih masivnih i monolitno izgrađenih zidina. U podnožju ulaza u tvrđavu nađena je godine 1964. i Senjska glagoljska ploča iz XII. stoljeća,⁸ dokument rane hrvatske pismenosti i kulturno – vjerske posebnosti.⁹ Tvrđava je rađena na poticaj generala Ivana Lenkovića, a vjerojatno prema projektu austrijskih vojnih stručnjaka¹⁰ te je jedinstveni primjerak europske fortifikacijske arhitekture, karakteristične za vrijeme mijene srednjega vijeka i

² Prvi vrbnički misal Tome arhidakona senjskoga iz 1456. godine nastao u Senju. M. PELC, 2004, 198.

³ Senjska glagoljska tiskara: 1494. – 1496. i 1507. – 1508. godine. M. PELC, 2004, 202-204.

⁴ M. PELC, 2004, 256-257.

⁵ M. PELC, 2004, 244-245.

⁶ A. ŽMEGAČ, 2002, 19-29.

⁷ M. BOGOVIĆ, 1998, 82-83.

⁸ A. GLAVIČIĆ, 1965, 315-322; A. GLAVIČIĆ, 1999, 89-114.

⁹ B. FUČIĆ, 1973, 121-132.

¹⁰ A. M. GRUENFELDER, 1996, 149-153.

renesanse. To je tvrđava koja je namijenjena isključivo obrani, tvrđava kojom se je uz minimalni broj vojnika obranilo tadašnje europsko društvo, europska civilizacija. Nikada nije bila osvojena, dapače predstavljala je neosvojivo zdanje i za mnogobrojnijega neprijatelja.¹¹ Jedino je mogla biti osvojena izdajom, čiji se je pokušaj u pravilu kažnjavao samo smrću kako to govori legenda još uvijek živa u narodu.¹² U tvrđavu su postavljeni originalni topovi koji su zapravo vraćeni natrag nakon što su iza razvojačenja tvrđave poslužili za privez brodova u senjskoj luci tijekom XIX. stoljeća.¹³ Tvrđava je nakon minuća neprijateljskih opasnosti postala objekt gospodarske, a potom u zadnjih pedeset godina isključivo kulturno – turističke namjene u kojem se uz trajnu muzejsku postavu (lapidarij, Senjska kapetanija, Senjski uskoci) održavaju različite priredbe: koncerti, prezentacije, izložbe, književne večeri, znanstveni skupovi, društvene večeri. Tvrđava je u nekoliko navrata vrlo stručno restaurirana (početkom i sredinom XX. stoljeća¹⁴), te se i danas trajno održava, izučava, a posjećuju je mnogobrojni turisti koji ne mogu odoljeti njezinom gordom izgledu. Svojom građom i monumentalnošću, ali i marom, ponajprije lokalne zajednice, odolijeva zubu vremena i usudu povijesti. Postala je nezamjenjiv simbol grada Senja i jedne cijele epohe hrvatske i europske povijesti. Opisana je i u hrvatskoj literaturi.¹⁵ Sve to daje dovoljno argumenata za njezino još bolje vrednovanje, posebno za njezino uvrštenje u UNESCO-ov popis svjetske baštine,¹⁶ a povodom 450. obljetnice završetka njezine izgradnje.

Ovim gore nabrojenim elementima, a što treba stručno elaborirati prema pravilima i zahtjevima UNESCO-a, držim da su ispunjeni uvjeti za to. Za usporedbu treba naglasiti da se u popisu UNESCO-a kao svjetska kulturna baština nalazi veliki broj spomenika fortifikacijske arhitekture, a koje se mogu naći na mrežnim stranicama UNESCO-a. Tako bih spomenuo samo neke: Castel del Monte (Italija),¹⁷ Tri tvrđave, obrambeni sustav grada Bellinzona (Švicarska),¹⁸ Utvrde, stari grad i tvrđava u Derbentu (Ruska Federacija),¹⁹

¹¹ M. KRUHEK, 1990, 95-97.

¹² Legenda kaže da su uskoci kaznili smrću nekoga fratra koji je htio otvoriti vrata Nehaja neprijatelju zazidavši ga živa u zid dvorišta ove tvrđave (vidi: A. GLAVIČIĆ, 1999, 93).

¹³ M. HUDEC, 2001, 139-152.

¹⁴ M. VILIČIĆ, 1971, 90; V. KRAJAČ, 1956, 163-164; A. GLAVIČIĆ, 1999, 89-114.

¹⁵ August Šenoa, *Čuvaj se senjske ruke*; Vjenceslav Novak, *Pod Nehajem*; Vjenceslav Novak, *Posljednji Stipančići*; Silvije Strahimir Kranjčević, *Bugarkinje*.

¹⁶ <http://whc.unesco.org/en/list/>

¹⁷ <http://whc.unesco.org/en/list/398>

¹⁸ <http://whc.unesco.org/en/list/884>

¹⁹ <http://whc.unesco.org/en/list/1070>

Tvrđava Suomenlinna (Finska),²⁰ Tvrđava i gradske zidine kralja Edwarda u Gwynedd (V.Britanija),²¹ Dvorac – tvrđava Kronberg (Danska),²² Dvorac Litomyšl (Češka),²³ Utvrda San Juan u Puerto Rico (SAD),²⁴ Spišksky Hrad i njegovi kulturni spomenici (Slovačka),²⁵ Dvorac Teutonskoga reda u Malborku (Poljska),²⁶ Tvrđava Masada (Izrael).²⁷ Od svih ovih navedenih tvrđava i dvoraca - tvrđava zasigurno je tvrđavi Nehaj mnogočime najbliža tvrđava Castel del Monte u talijanskoj regiji Puglia, Provincia Bari. Povlačeći paralelu s navedenim spomenicima ne vidim nikakve objektivne zapreke da Ministarstvo kulture RH predloži i senjsku tvrđavu Nehaj za UNESCO-ov popis zaštićene svjetske baštine. Naravno da za to treba ispuniti i uvjete koje postavlja UNESCO, odnosno da treba svojevrsno lobiranje ne samo u Ministarstvu kulture već i u Veleposlanstvu RH pri UNESCO, ali treba i senzibilizirati lokalnu zajednicu i cjelokupnu hrvatsku javnost. Najveći dio toga napora trebala bi učiniti stručna javnost, odnosno stručnjaci u gradu Senju i njihovi prijatelji diljem Hrvatske. Ocjenjujem da je tvrđava Nehaj dobro istražena, da postoji solidna dokumentacija²⁸ koju sada treba prevesti kvalitetno na engleski i francuski jezik, da se ispune svi uvjeti koje postavlja UNESCO, posebno u svezi s njezinim održavanjem, izučavanjem, funkcijom i prezentacijom.

Ostaje jedno stalno pitanje što se time dobiva?²⁹

UNESCO ne daje sredstva za održavanje, ali uvrštavanjem u UNESCO-ov popis daje se objektu posebno značenje koje na nacionalnom planu ima određenu težinu, posebno kada su u pitanju obveze države za uzdržavanje toga objekta. Na međunarodnome planu zaštićeni objekt postaje predmet izučavanja specijaliziranih organizacija, timova i stručnjaka čija je suradnja i pomoć dragocjena. Hrvatska se time još jednom predstavlja kao zemlja izuzetno bogate i raznolike kulturne baštine, a Senj postaje najbolja destinacija kulturnoga turizma, što je sve izraženiji trend u suvremenom svjetskom turizmu za koji Senj sa svojom baštinom ima, kako vidimo, velike mogućnosti.

²⁰ <http://whc.unesco.org/en/list/583>

²¹ <http://whc.unesco.org/en/list/374>

²² <http://whc.unesco.org/en/list/696>

²³ <http://whc.unesco.org/en/list/901>

²⁴ <http://whc.unesco.org/en/list/266>

²⁵ <http://whc.unesco.org/en/list/620>

²⁶ <http://whc.unesco.org/en/list/847>

²⁷ <http://whc.unesco.org/en/list/1040>

²⁸ Dobar dio posla je načinjen istraživanjima prof. M. Viličić još krajem šezdesetih godina prošloga stoljeća kada je snimljena svekolika arhitektonska baština grada Senja (vidi M. VILIČIĆ, 1971, 88-90.)

²⁹ <http://whc.unesco.org/en/faq/>

Sl. 1. Tvrđava Nehaj snimljena sa sjeverozapadne strane, snimio Darko Nekić 26. studenoga 2004.

Sl. 2. Tvrđava Nehaj snimljena s jugoistočne strane, snimio Darko Nekić 30. rujna 2005.

Sl. 3. Tri grba uzidana u dvorištu tvrđave Nehaj, sasvim lijevo je grb kapetana Ivana Lenkovića s upisanom godinom 1558. i njegovim inicijalima, snimio Darko Nekić.

Sl. 4. Top na drugom katu tvrđave Nehaj, snimio Darko Nekić.

Ovim prijedlogom želim potaknuti u prvome redu institucije u Gradu Senju i sve Senjane, posebno one koji svojim stručnim i društvenim djelovanjem mogu ovu inicijativu ostvariti, da se ne boje krenuti s ovim projektom i time još jednom iskazati ne samo ljubav prema svome gradu, Domovini i Europi već dati i svoj doprinos velikoj svjetskoj obitelji, koja vrednuje kulturno nasljeđe kao solidnu osnovu za bolju i zajedničku budućnost. Znam da ova izrečena misao - inicijativa nije osamljena, mislim da su i drugi o tome najvjerojatnije razmišljali, te da će se ubrzo stvoriti tim stručnjaka i onih koji će ih svojim "talentima" pomagati, da neće izostati potpora gradskih i županijskih vlasti, kao ni Ministarstva kulture Republike Hrvatske. Ostvarenjem ovoga projekta će se, uvjeren sam, na najbolji način obilježiti 450. obljetnica postojanja tvrđave Nehaj, simbola grada Senja, njegove burne prošlosti te tako dati još jednom senjski i hrvatski doprinos europskom i svjetskom zajedništvu.

Literatura:

- Mile BOGOVIĆ, Hrvatsko glagoljsko tisućljeće, *Senjski zbornik*, 25, Senj, 1998, 82-83.
Branko FUČIĆ, Senjska ploča, *Senjski zbornik*, 5, Senj, 1973, 121-132.
Ante GLAVIČIĆ, Izvještaj o značajnim arheološkim nalazima u tvrđavi Nehaj u Senju, maja 1964. godine, *Senjski zbornik*, 1, Senj, 1965, 315-322.
Ante GLAVIČIĆ, Dopunjeno izvješće o otkriću senjske glagoljske ploče u povodu 900. obljetnice njezina postojanja, *Senjski zbornik*, 26, Senj, 1999, 89-114.
Anna Maria GRÜNFELDER, Senj i njegovi kapetani (Prilog povijesti austrijske uprave u Vojnoj krajini u 16. stoljeću), *Senjski zbornik*, 23, Senj, 1996, 149-153.
Hrvatska renesansa - katalog izložbe, priredili Miljenko Jurković i Alain Erlande Brandenburg, Galerija Klovićevi dvori, Zagreb, 2004.
Mladen HUDEC, Senjski topovi, *Senjski zbornik*, 28, Senj, 2001, 139-152.
Vuk KRAJAČ, Konzervatorska i urbanistička problematika Senja, *Vijesti Društva muzejsko-konzervatorskih radnika NR Hrvatske*, god. V. br. 6, Zagreb, 1956, 163-164.
Milan KRUHEK, Utvrde Senjske kapetanije u XVI. stoljeću, *Senjski zbornik*, 17, Senj, 1990, 95-97.
Milan PELC, Minijatura, tipografija, grafika i zlatarstvo, *Hrvatska renesansa* – katalog izložbe, Zagreb, 2004, 197-220.
Melita VILIČIĆ, Arhitektonski spomenici Senja, *Rad Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti*, knjiga 360, Zagreb, 1971, 88-90.
<http://whc.unesco.org/en/faq/>
<http://whc.unesco.org/en/list/>
Andrej ŽMEGAČ, Kaštel Nehaj kraj Senja, *Radovi Instituta za povijest umjetnosti* 26, Zagreb, 2002, 19-29.

FESTUNG NEHAJ – EIN DENKMAL DES WELTERBES
Der Vorschlag zum Einordnen von Nehaj Festung an die UNESCO Liste des Welterbes

Zusammenfassung

Die Festung Nehaj, das einzigartige Denkmal der fortifikatorischen Architektur entstand in der Mitte des XVI. Jahrhunderts (1558) auf Forderung des Generals Ivan Lenković und des Kriegsrates von Gradec. Die Festung stellt das einzigartige Beispiel der fortifikatorischen Architektur dar, auf Übergang vom Mittelalter zur Renaissance. Die Festung wurde teilweise durch Materialien der zerstörten Kirchen, Klöster und andere Gebäude gebaut, die sich außerhalb Senjer Stadtmauern befanden, als ein wichtiges strategisches Verteidigungsobjekt von Osmanen. Mit ihren Charakteristiken stellt einen Teil, nicht nur kroatisches, sondern europäisches Erbe dar, bezeichnet eine Zeit und Geist, die Europa und seine Identität in den Zeiten der Eroberung von Osmanen verteidigte und bewahrte. Die ist gut bewahrt, erhalten und ihre Originalität ist nicht verloren. Heute stellt ein wertvolles Denkmal der Nationalkultur, ein Schutzzeichen einer historischen Zeit und Senjer Gebiet dar, sie ist auch sehr interessanter Teil des touristischen Angebotes in diesem Teil Kroatiens. In diesem Artikel begründet der Autor, warum das angeführte Objekt als Kandidat für die UNESCO-Liste des Welterbes vorgeschlagen sein sollte.

THE NEHAJ TOWER – A MONUMENT OF WORLD HERITAGE
Proposal for the promotion of the Nehaj Tower to the UNESCO list of world heritage

Summary

The Nehaj Tower is a unique monument of fortification architecture built in the 16th century (1588) on the demand of General Ivan Lenković and Graz Military Council. Therefore its represents a unique example of fortification architecture on the crossroads of Medieval and Renaissance periods. It is built partly from the material of the dilapidated churches, monasteries and other buildings, which were placed outside the town of Senj's ramparts. It was an important strategic building for defence from Ottoman attacks and by its characteristics represents a part, not only of Croatian, but of European heritage, as well which is marked by the time and spirit when it was necessary to protect Europe and its identity during the period of the Ottoman invasions. The building is well preserved and conserved and it has not lost its originality. Today it represents a valuable monument of national culture and it is a recognisable sign of a historical period and the Senj region. The tower is also an interesting part of the tourist attractions of this part of Croatia. In the paper the author presents the reasons why he believes that the building should be proposed as a candidate for the UNESCO List of World Heritage.